

FYZIKA PRO I. ROČNÍK GYMNÁZIA

7. MECHANIKA KAPALIN A PLYNŮ

Mgr. Monika Bouchalová

Gymnázium, Havířov-Město, Komenského 2, p.o.

- 7.1. vlastnosti kapalin a plynů
- 7.2. tlak v kapalinách a plynech
- 7.3. tlak v kapalinách vyvolaný vnější silou
- 7.4. tlak v kapalinách vyvolaný tíhovou silou
- 7.5. tlak vzduchu vyvolaný tíhovou silou
- 7.6. vztlaková síla
- 7.7. proudění kapalin a plynů
- 7.8. Bernoulliho rovnice
- 7.9. proudění reálné kapaliny
- 7.10. obtékání těles reálnou kapalinou

hydro(aero)statika

- studuje podmínky rovnováhy kapalin (plynů)

hydro(aero)dynamika

- zkoumá zákonitosti pohybu kapalin (plynů)

7.1. VLASTNOSTI KAPALIN A PLYNŮ (TEKUTIN)

1. nemají stálý tvar
2. jsou tekuté – příčinou je snadná vzájemná pohyblivost částic (příčinou různé tekutosti je vnitřní tření – viskozita tekutin)

kapaliny

- málo stlačitelné – mají stálý objem
- v klidu vytvářejí v tíhovém poli Země vodorovný povrch

plyny

- snadno stlačitelné – nemají stálý objem
- tvar určen nádobou, nevytvářejí volný povrch

ideální tekutina je dokonale tekutá, bez vnitřního tření

- **kapalina** je nestlačitelná
- **plyn** je dokonale stlačitelný

kontinuum – spojité prostředí – zanedbáváme částicovou strukturu

7.2. TLAK V KAPALINÁCH A PLYNECH

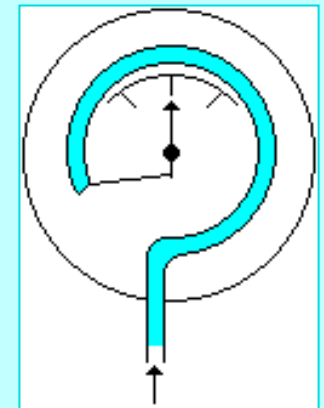
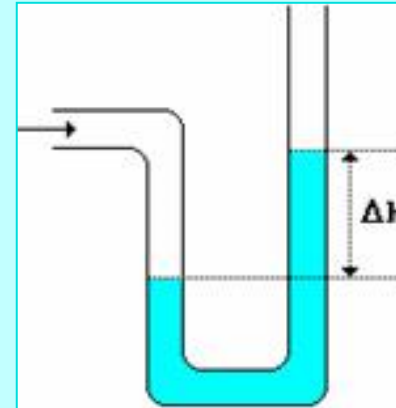
charakterizuje stav tekutin v klidu

- $[p] = \text{N} \cdot \text{m}^{-2} = \text{Pa}$
- F – velikost tlakové síly působící kolmo na plochu o obsahu S
- 1 Pa je tlak, který vyvolá síla 1 N rovnoměrně rozložená na ploše o obsahu 1 m^2 působící kolmo na tuto plochu

$$p = \frac{F}{S}$$

tlak měříme manometry

- otevřený kapalinový manometr
- rozdíl hladin určuje tlak

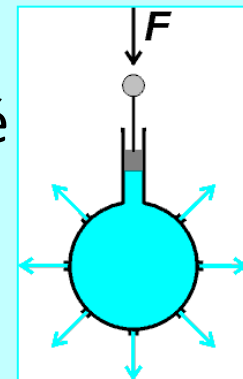
tlak může být vyvolán

- vnější silou působením pevného tělesa
- tíhovou silou Země
- $1 \text{ at} = 10^5 \text{ Pa}$
- $1 \text{ hPa} = 10^2 \text{ Pa}$ (v meteorologii)

7.3. TLAK V KAPALINÁCH VYVOLANÝ VNĚJŠÍ SILOU

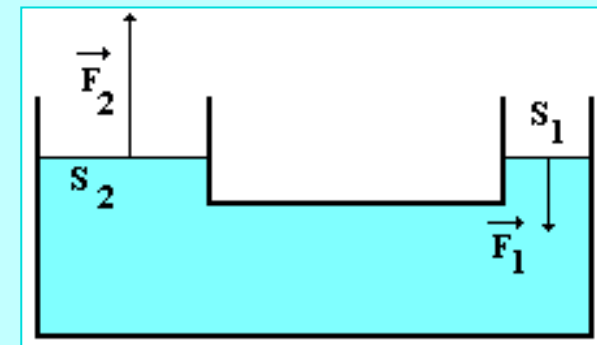
Pascalův zákon

tlak vyvolaný vnější silou působící na kapalně těleso v uzavřené nádobě, je ve všech místech kapaliny stejný. (Platí i pro plyny.)

Hydraulické zařízení

dvě válcové nádoby u dna spojené trubicí naplněné kapalinou, uzavřené pohyblivými písty

- **hydraulická** (hydraulický lis, hever)
- **pneumatická** (otvírání dveří, buchary, kladiva, brzdy vlaků)

$$p = \frac{F_1}{S_1} = \frac{F_2}{S_2}$$

princip – velikosti sil působících na písty jsou ve stejném poměru jako obsahy jejich ploch

$$\frac{F_1}{F_2} = \frac{S_1}{S_2}$$

7.4. TLAK V KAPALINÁCH VYVOLANÝ TÍHOVOU SILOU

hydrostatická tlaková síla

síla vyvolaná působením tíhového pole Země
velikost F_h je dána tíhou kapaliny

$$F_h = G$$

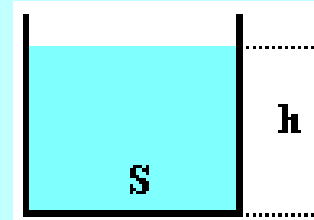
$$F_h = mg$$

$$F_h = V\rho g$$

$$F_h = Sh\rho g$$

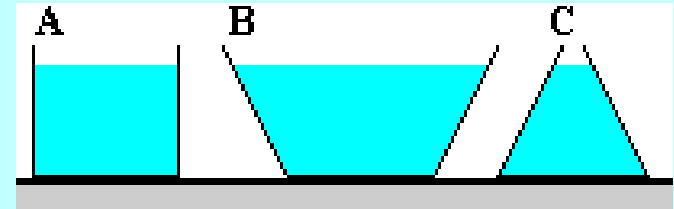
hydrostatické paradoxon:

tlaková síla nezávisí na tvaru nádoby,
závisí na S , h , ρ .

hydrostatický tlak

v hloubce h pod volným povrchem kapaliny o hustotě ρ

$$p_h = \frac{F_h}{S} = \frac{Sh\rho g}{S} = h\rho g$$

7.4. TLAK V KAPALINÁCH VYVOLANÝ TÍHOVOU SILOU

hladiny

- místa se stejným tlakem

volná hladina

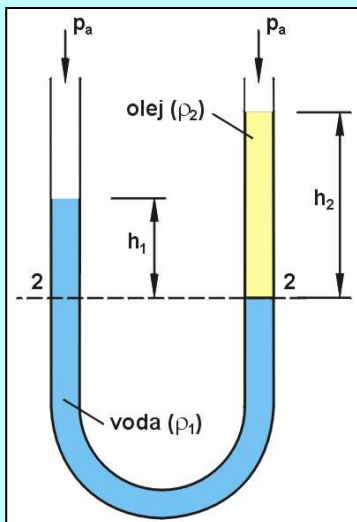
- hladina, kde je $p_h = 0$

spojené nádoby

- volná hladina ve stejné výšce

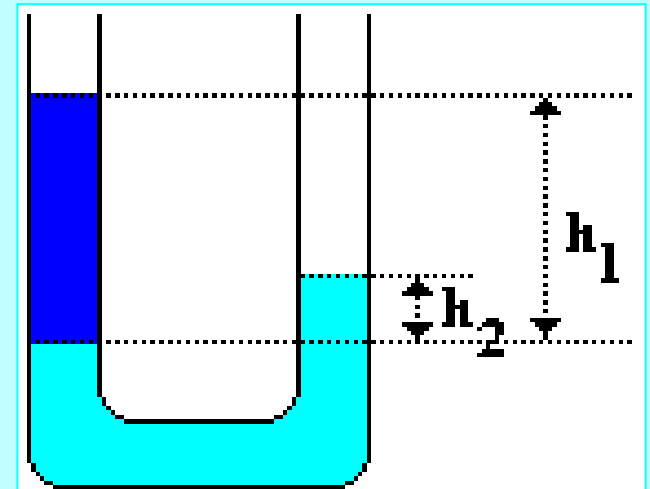
dvě nemísící se kapaliny jsou v rovnováze
je-li u společného rozhraní

$$p_1 = p_2$$

$$h_1 \rho_1 g = h_2 \rho_2 g$$

$$\frac{\rho_1}{\rho_2} = \frac{h_2}{h_1}$$

7.5. TLAK VZDUCHU VYVOLANÝ TÍHOVOU SILOU

atmosféra

- vrstva vzduchu obklopující Zemi a konající s ní otáčivý pohyb

atmosférická tlaková síla F_a

- je důsledkem tíhového působení Země na atmosféru

atmosférický tlak

- tlak vyvolaný atmosférickou tlakovou silou

s nadmořskou výškou se mění hustota vzduchu nelze $p_a = h\rho g$

s $\uparrow h \rightarrow \downarrow p_a$

(na 100 m $\uparrow$ – 1,3 kPa $\downarrow$ = využití – měření výšky hor)

normální atmosférický tlak – $p_a = 1013,25 \text{ hPa} = 10^5 \text{ Pa}$

mění se během dne, se změnou počasí...

7.5. TLAK VZDUCHU VYVOLANÝ TÍHOVOU SILOU

Torricelliho pokus (1643)

sloupec rtuti udržuje atmosférická tlaková síla, která působí na rtuť v nádobce

($h = 0,75 \text{ m}$)

$\rho_{\text{rtuti}} = 13\,600 \text{ kg.m}^3$

$$p_a = p_h = h\rho g$$

tlak měříme tlakoměry – barometry

rtuťový,

kovový – aneroid,

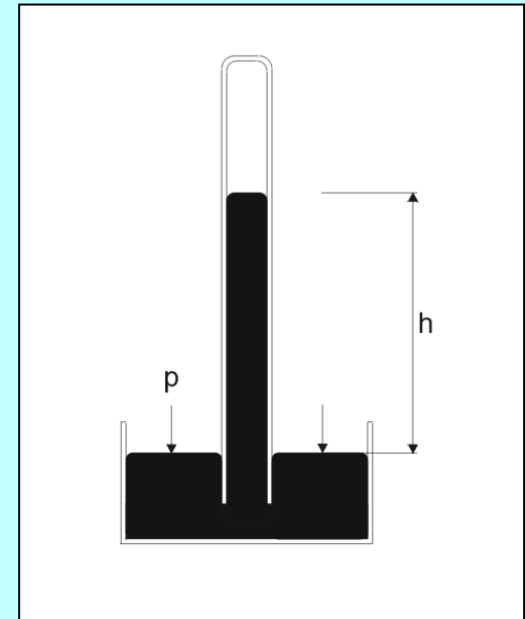
barograf – umožňuje plynulou registraci p_a

jiné jednotky tlaku

bary – milibary $1 \text{ mb} = 1 \text{ hPa}$

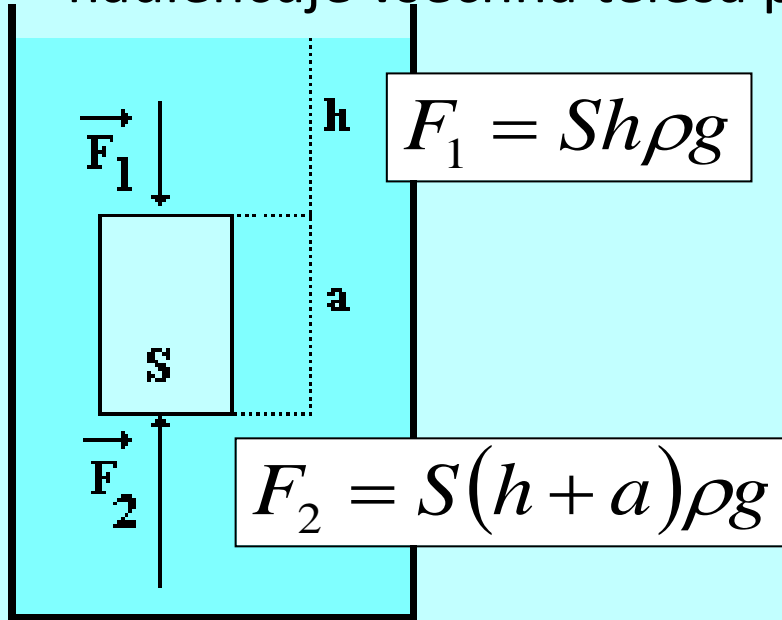
torry

$$760 \text{ mm Hg} = 760 \text{ torr} = 1013,25 \text{ hPa}$$

7.6. VZTLAKOVÁ SÍLA

- nadlehčuje všechna tělesa ponořená do kapaliny.

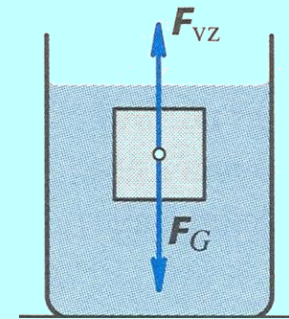

$$F_{VZ} = F_2 - F_1$$

$$F_{VZ} = S(h+a)\rho g - Sh\rho g$$

$$F_{VZ} = Sa\rho g$$

$$F_{VZ} = V\rho g$$

- je přímo úměrná hustotě kapaliny a objemu ponořeného tělesa
  - má opačný směr než tíhová síla
- Tíha kapaliny

$$G = F_{VZ} = mg = V\rho g$$

Archimédův zákon (300 př.n.l.)
těleso ponořené do kapaliny
je nadlehčováno vztlakovou silou,
jejíž velikost se rovná
tíze kapaliny tělesem vytlačené

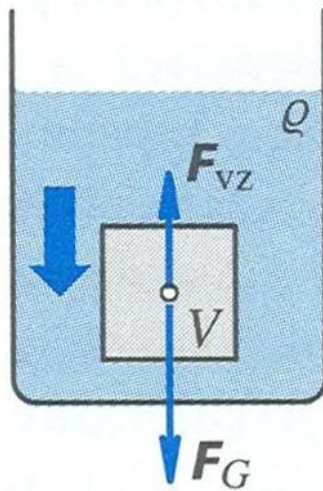
7.6. VZTLAKOVÁ SÍLA

o plování těles rozhoduje výslednice sil

$$F_G = V\rho_T g$$

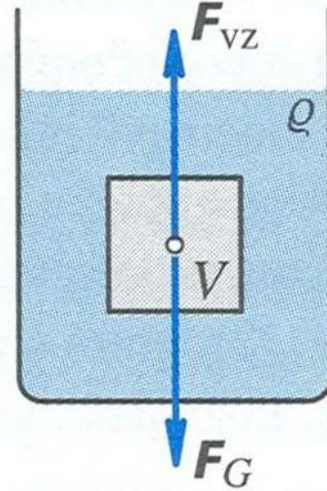
$$F_{VZ} = V\rho_K g$$

$$F = |F_G - F_{VZ}|$$

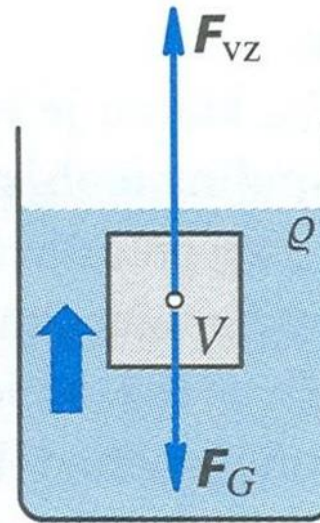
$$F_G > F_{VZ}$$

těleso klesá

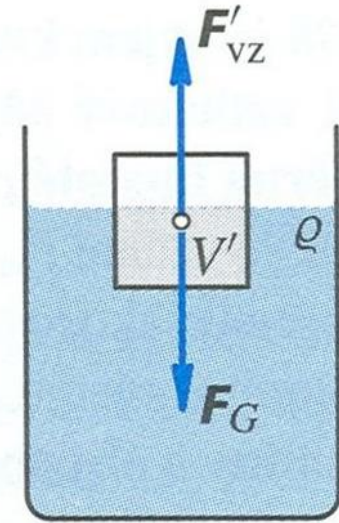
$$F_G = F_{VZ}$$

těleso se vznáší

$$F_G < F_{VZ}$$

těleso stoupá

$$F_G = F'_{VZ}$$

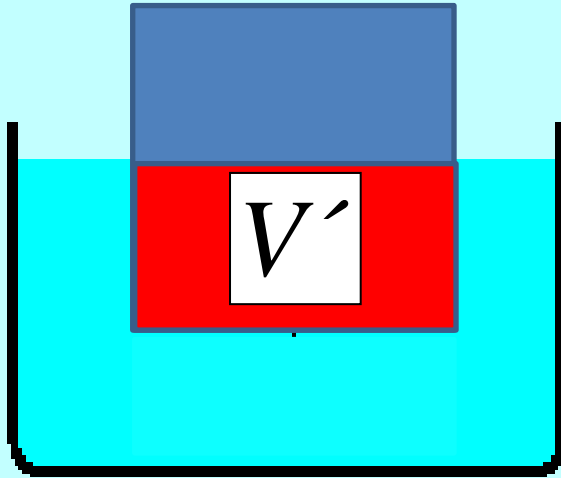
těleso plove

7.6. VZTLAKOVÁ SÍLA

1607 Galileo Galilei sestrojil teploměr na principu tepelné roztažnosti

7.6. VZTLAKOVÁ SÍLA

V' – objem ponořené části tělesa

$$F'_{vz} = V' \rho_K g$$

$$F_G = V \rho_T g$$

Plave-li těleso na hladině

$$F'_{vz} = F_G$$

$$V' \rho_K = V \rho_T$$

$$\frac{V'}{V} = \frac{\rho_T}{\rho_K}$$

Využití: hustoměry

založeny na různé hloubce ponoření v závislosti na hustotě kapaliny.

Platí i pro vznášení těles v plynech.

(hustota vzduchu je menší → vztlaková síla je také menší.)

Balónky, vzducholodě...)

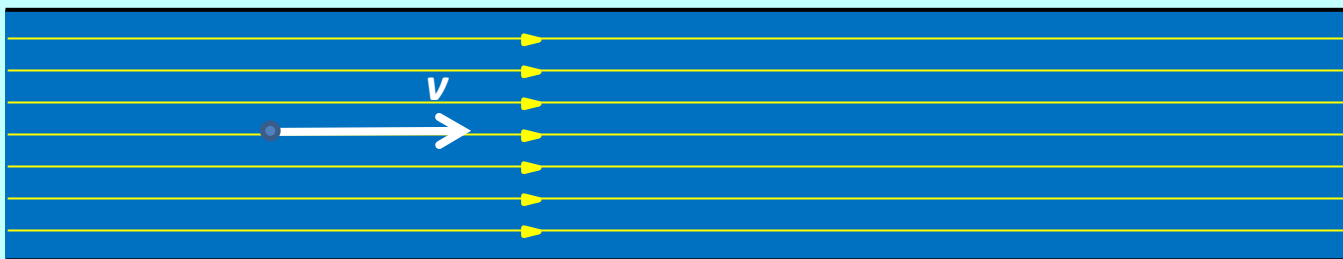
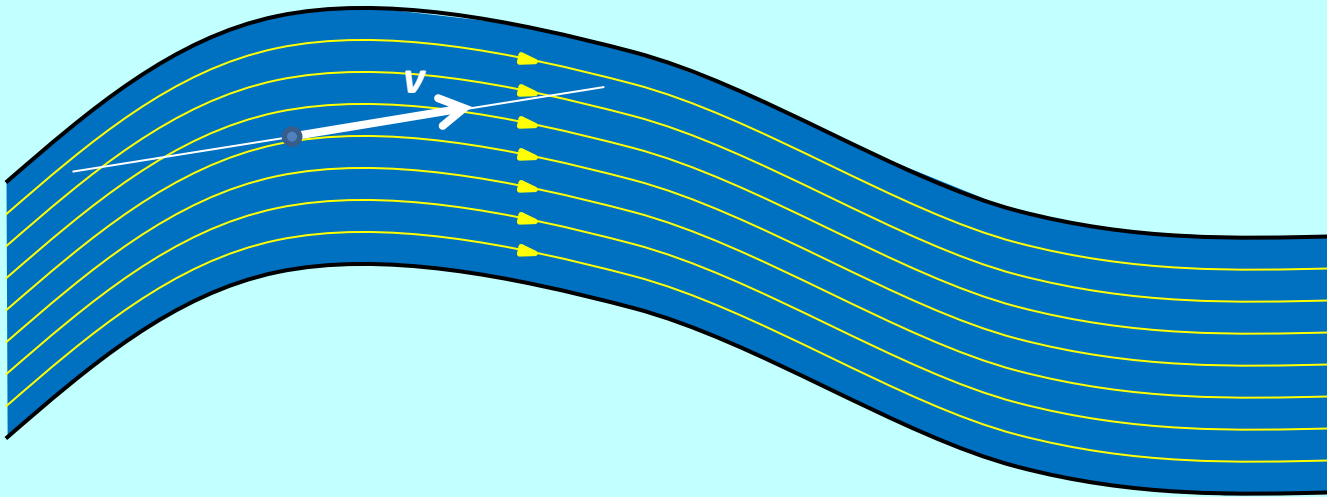
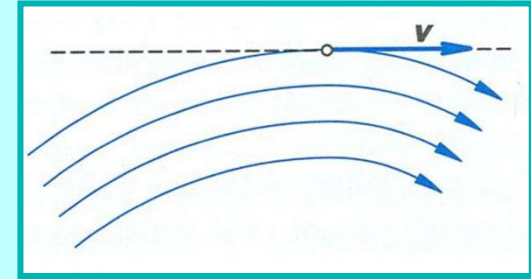
7.7. PROUDĚNÍ KAPALIN A PLYNŮ

proudnice

myšlená čára, jejíž tečna v libovolném bodě má směr rychlosti pohybující se částice, neprotínají se

proudění – pohyb částic v jednom směru

stacionární proudění – ustálené – každá částice se pohybuje konstantní rychlostí

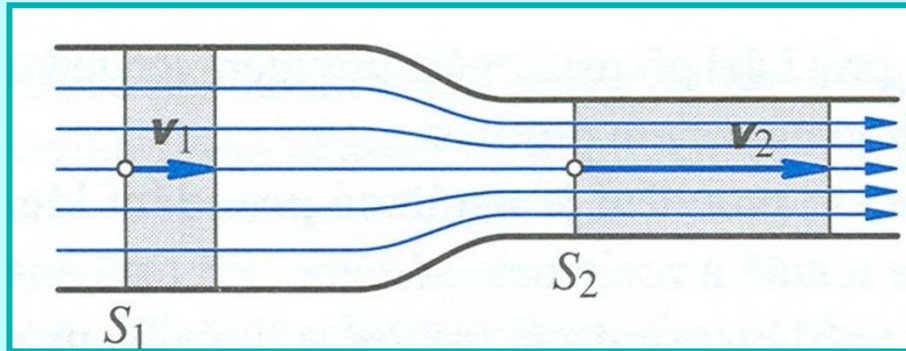
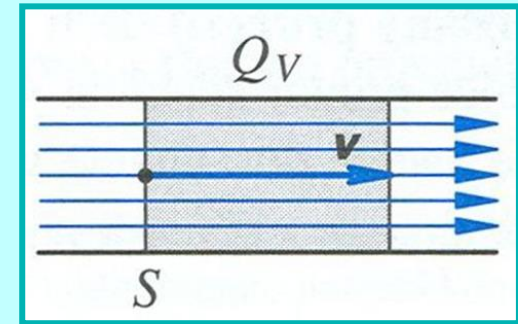
7.7. PROUDĚNÍ KAPALIN A PLYNŮ

objemový průtok

$$[Q] = \text{m}^3\text{s}^{-1}$$

$$Q_V = \frac{V}{t}$$

$$Q_V = \frac{S \cdot s}{t} = Sv$$

$$S_1 v_1 = S_2 v_2$$

$$S_1 > S_2$$

$$v_1 < v_2$$

V širší trubici proudí kapalina pomaleji.

Rovnice kontinuity – spojitosti toku

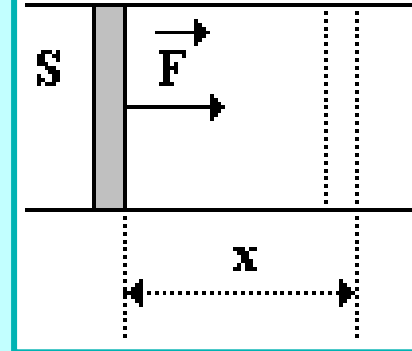
při ustáleném proudění ideální kapaliny je součin obsahu průřezu a rychlosti proudu v každém místě trubice stejný.

$$Sv = \textit{konst.}$$

7.8. BERNOULLIHO ROVNICE

Tlaková síla posune píst o obsahu S do vzdálenosti x .

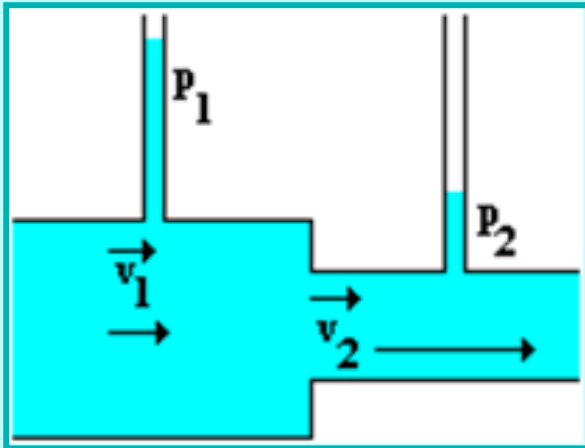
Práce vykonaná tlakovou silou

$$W = F \cdot x$$

$$W = p \cdot S \cdot x$$

pro dva různé průřezy

$$W = p \cdot V = E_p$$

$$v_1 < v_2$$

$$p_1 > p_2$$

$$E_{k1} < E_{k2}$$

$$E_{p1} > E_{p2}$$

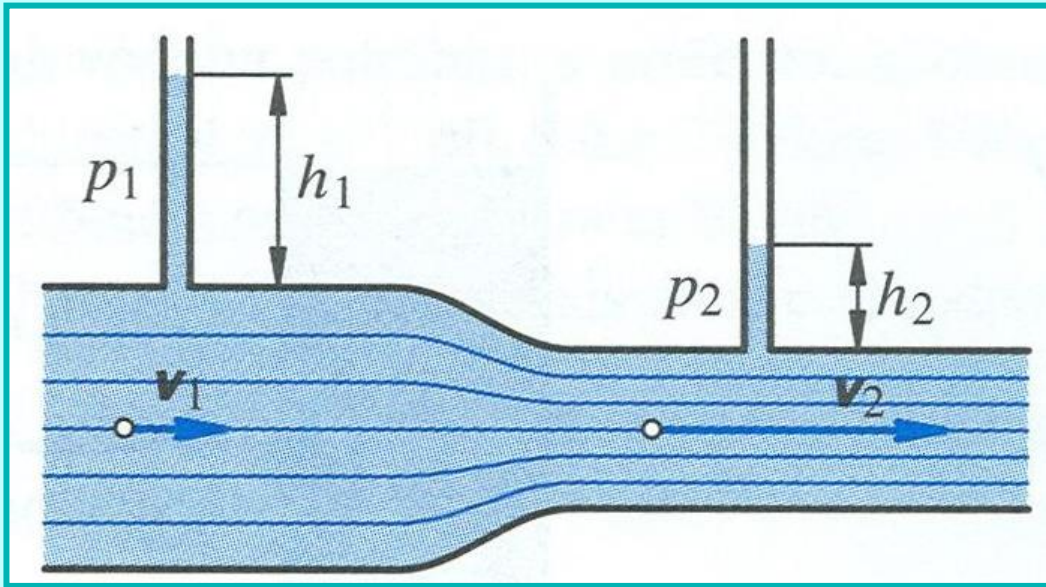
Platí ZZME: potenciální energie se mění na kinetickou energii.

NE tíhová potenciální – osa trubice je ve stejné výšce.

NE pot. energie pružnosti – ideální kapalina je nestlačitelná.

Změna energie souvisí s tlakem $\rightarrow$ tlaková potenciální energie E_p .

7.8. BERNOULLIHO ROVNICE

$$E_k + E_p = \textit{konst.}$$

$$\frac{1}{2}mv^2 + pV = \textit{konst.}$$

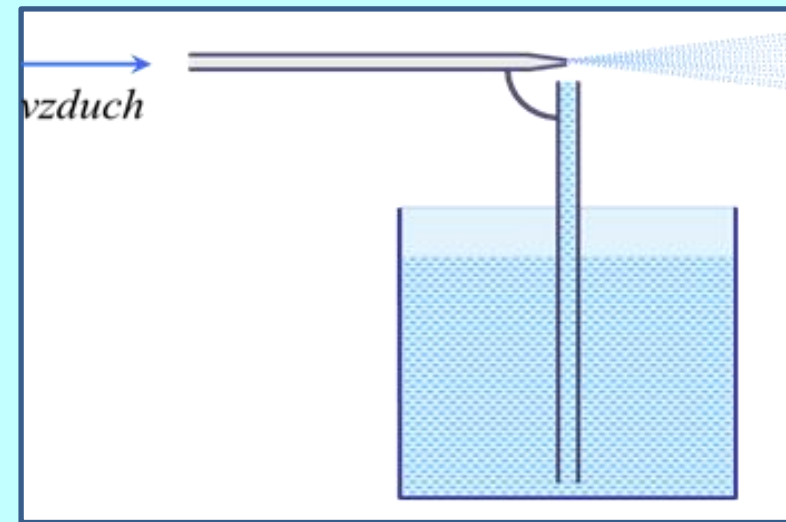
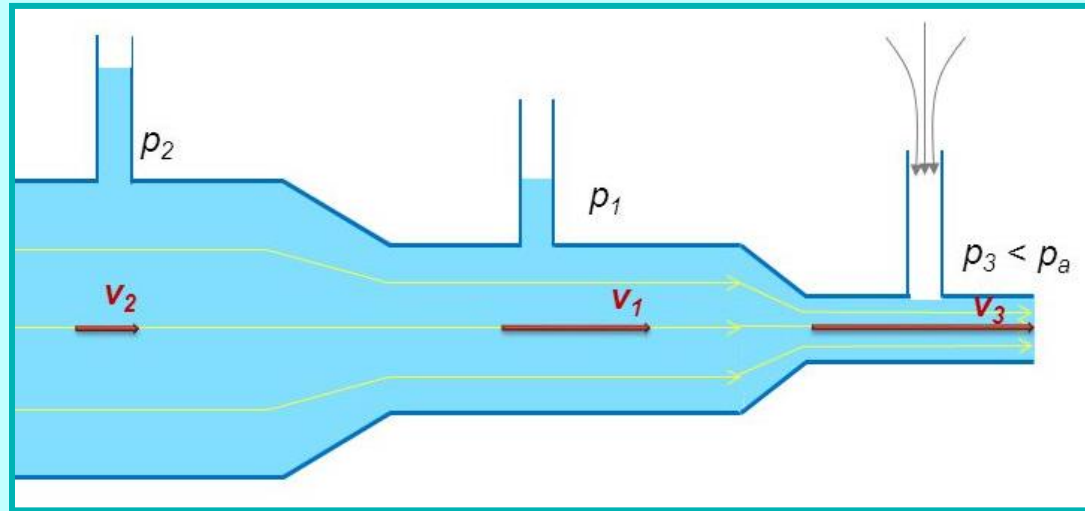
$$\frac{1}{2}\rho Vv^2 + pV = \textit{konst.}$$

$$\frac{1}{2}\rho v^2 + p = \textit{konst.}$$

Součet E_k a E_p energie kapaliny o jednotkovém objemu je ve všech částech vodorovné trubice stejný.

$$\frac{1}{2}\rho v_1^2 + p_1 = \frac{1}{2}\rho v_2^2 + p_2$$

7.8. BERNOULLIHO ROVNICE

podtlak – vzniká v zúženém místě trubice při vysoké rychlosti proudící kapaliny, kdy tlak poklesne pod hladinu atmosférického tlaku (do trubice se nasává vzduch)
(vývěvy, rozprašovače, stříkací pistole, karburátory spalovacích motorů)

hydro(aero)dynamické paradoxon – poznatek o snížení tlaku v zúžené části trubice při vysoké rychlosti proudící kapaliny (plynu)

7.8. BERNOULLIHO ROVNICE

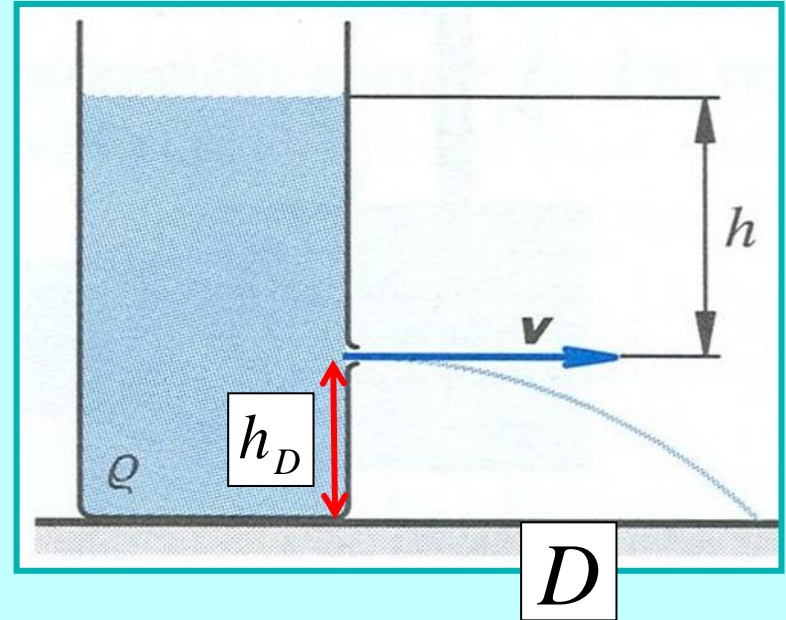
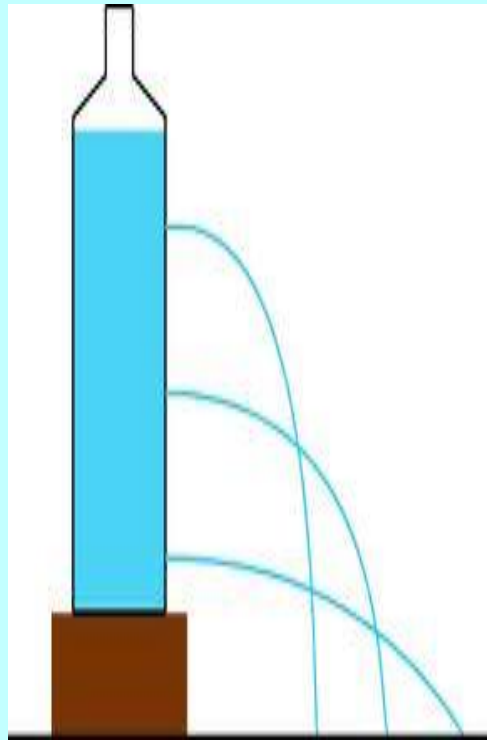
kapalina vytékající otvorem v nádobě

tlaková potenciální energie
se mění v kinetickou:

$$E_k = E_p$$
$$\frac{1}{2}mv^2 = pV$$

$$\frac{1}{2}\rho Vv^2 = pV$$
$$\frac{1}{2}\rho v^2 = h\rho g$$

$$v = \sqrt{2hg}$$

vzdálenost dopadu
z vodorovného vrhu:

$$h_D = \frac{1}{2}gt^2$$

$$D = vt$$

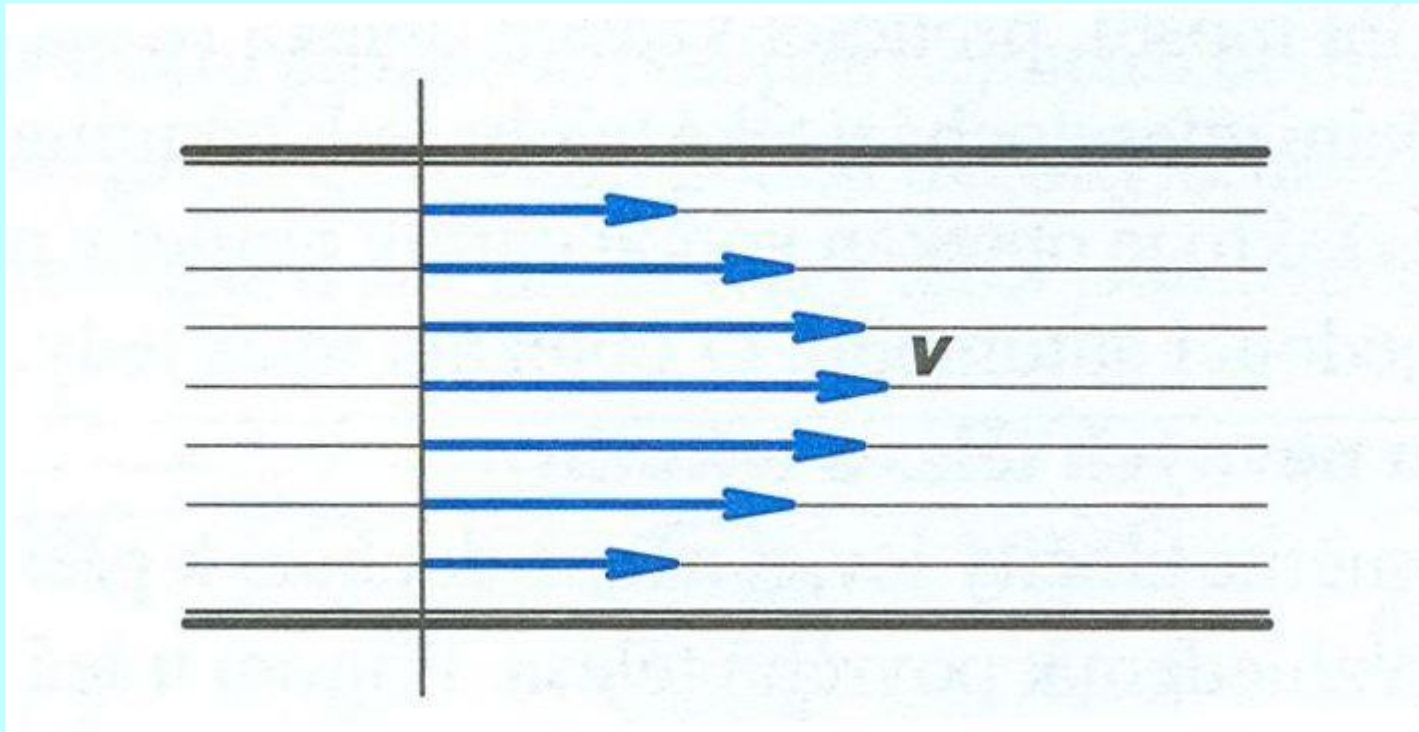
$$t = \sqrt{\frac{2h_D}{g}}$$

$$D = \sqrt{2hg} \cdot \sqrt{\frac{2h_D}{g}}$$

7.9. PROUDĚNÍ REÁLNÉ KAPALINY

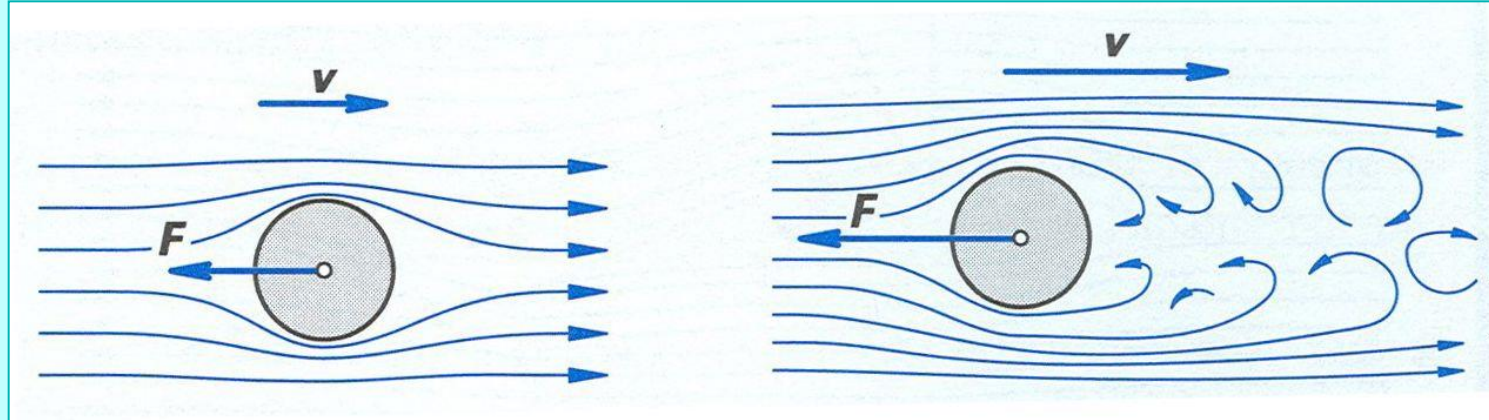
RK je stlačitelná, není dokonale tekutá → má vnitřní tření a díky němu vznikají v kapalinách a plynech odporové síly, způsobuje také zvýšení teploty kapaliny (je třeba ji chladit)

mezní vrstva kapaliny – vrstva, která se bezprostředně dotýká stěny

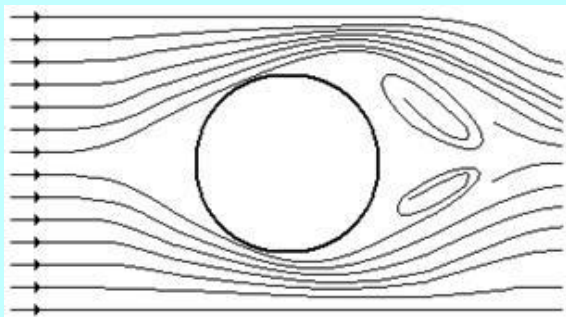
7.9. PROUDĚNÍ REÁLNÉ KAPALINY

Obtékání tělesa při menších a větších rychlostech proudění.

laminární proudění – vektory rychlostí jsou rovnoběžné

turbulentní proudění – vzniká při větších rychlostech
proudění kapaliny (tvoří se víry)

7.10. OBTÉKÁNÍ TĚLES REÁLNOU KAPALINOU

Pohyb pevného tělesa a kapaliny je relativní!

odpor prostředí je jev, při kterém vznikají odporové síly působící proti směru pohybu tělesa nebo kapaliny (plynu)

- u kapalin – hydrodynamická odporová síla
- u plynů – aerodynamická odporová síla

C – součinitel odporu závisející na tvaru tělesa

1,33 – dutá polokoule (padák)

0,03 – proudnicový (aerodynamický) tvar

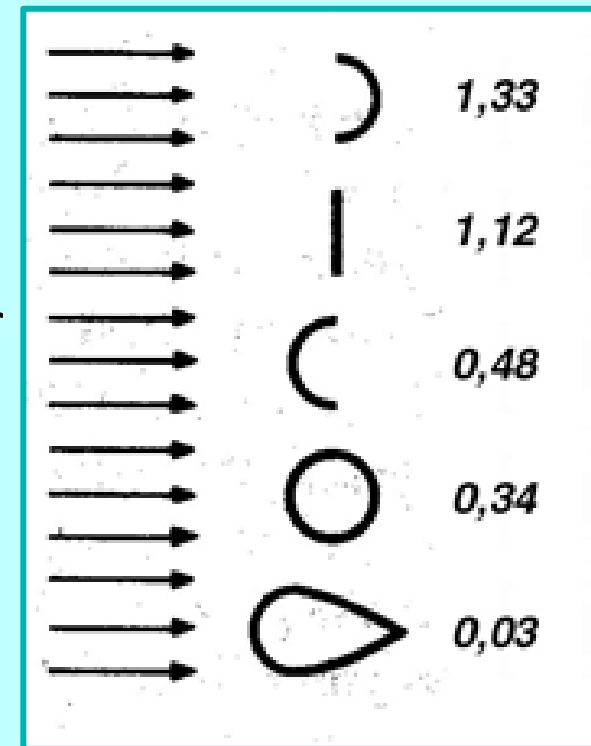
ρ – hustota vzduchu

S – obsah průřezu tělesa kolmého ke směru pohybu

v – velikost relativní rychlosti

$$F = \frac{1}{2} C \rho S v^2$$

Newtonův vztah platí pro středně velké rychlosti.

7.10. OBTÉKÁNÍ TĚLES REÁLNOU KAPALINOU

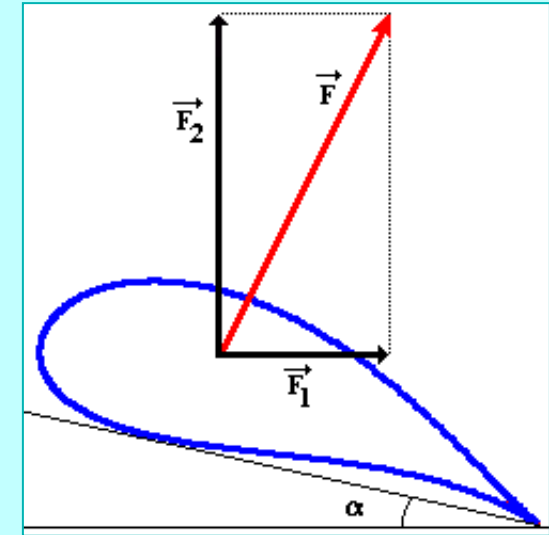
křídlo letadla – má nesouměrný profil

F – aerodynamická síla $F = F_1 + F_2$

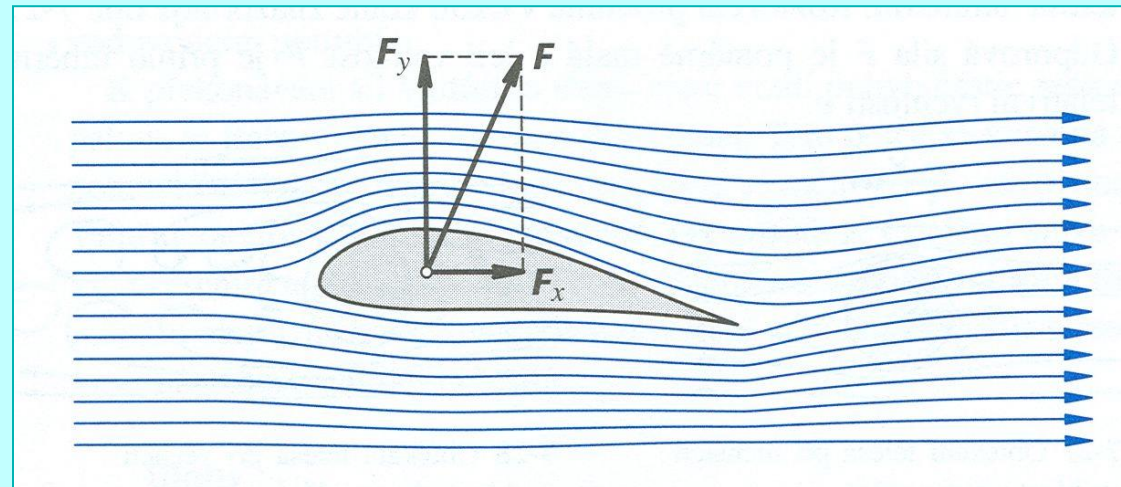
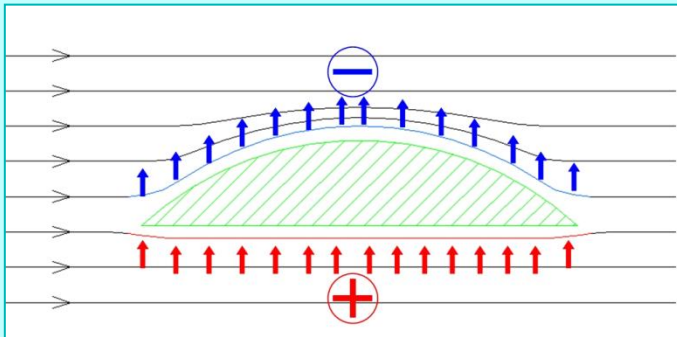
F_1 – odporová síla, kterou překonává tažná síla motoru, má směr opačný k rychlosti letadla

F_2 – aerodynamická vztlaková síla působí proti tíhové síle, udržuje letadlo ve vzduchu

α – úhel náběhu

Vzduch obtékající horní stěnu má větší rychlost než vzduch pod křídlem, vzniká podtlak nad horní stěnou a aerodynamická vztlaková síla, která působí

HYDROSTATIKA 1

2.310 Na píst hustilky o průměru 2,4 cm působíme tlakovou silou 20 N. Jaký tlak vznikne uvnitř hustilky, uzavřeme-li její vývod?

2.313 V kapalině, v níž je vnější silou vyvolán tlak 100 kPa, je ponořena krychle o hraně 1 cm. a) Jak velká tlaková síla působí na každou stěnu krychle? b) Jak velká je výslednice všech tlakových sil působících na krychli? Hydrostatický tlak v kapalině neuvažujte.

2.316 Na píst hydraulického lisu o obsahu 25 cm² působí síla o velikosti 100 N. a) Jaký tlak vyvolá tato síla v kapalině lisu? b) Jak velká síla působí na druhý píst o obsahu 1 000 cm²? c) O jakou vzdálenost se posune druhý píst, jestliže se menší píst posune o 8 cm?

2.323 Do spojených nádob je nalita rtuť. Do jaké výšky musíme nalít do jednoho ramena vodu, aby byla rtuť v druhém ramenu o 2 cm výše než v prvním ramenu?

2.327 Skleněný válec vysoký 20 cm o obsahu průřezu 30 cm² naplníme zcela vodou. Na horní okraj válce přiložíme list papíru a válec obrátíme. Proveďte pokus a vysvětlete, proč voda nevyteče. Jak velkou silou je papír přitlačován k válci, je-li atmosférický tlak 10⁵ Pa?

HYDROSTATIKA 2

2.331 Určete velikost vztlakové síly, která působí na krychli o hraně 10 cm ponořené a) ve vodě, b) v oleji o hustotě $900 \text{ kg} \times \text{m}^{-3}$.

2.332 Do vody jsou ponořena dvě závaží o stejné hmotnosti 100 g. Jedno závaží je z mosazi, druhé z hliníku. Na které závaží působí větší vztlaková síla? Odpověď zdůvodněte.

2.333 Mosazné závaží o hmotnosti 100 g ponoříme nejprve do vody, potom do lihu. V kterém případě působí na závaží větší vztlaková síla? Odpověď zdůvodněte.

2.334 Na těleso ponořené do vody v hloubce 1 m působí vztlaková síla 20 N. Jak velká vztlaková síla na ně působí, ponoří-li se do hloubky 5m?

2.336 Jak velkou silou zvedneme ve vodě kámen o hmotnosti 10 kg a objemu 4 dm^3 ? Jak velkou silou kámen zvedáme na vzduchu?

HYDROSTATIKA 3

2.337 Chlapec zvedá žulový kámen ve vodě silou 32 N, na vzduchu silou 52 N. Jakou hustotu má žula?

2.339 Ponoříme-li těleso o hmotnosti 10 kg do kapaliny o hustotě $800 \text{ kg} \times \text{m}^{-3}$, působí na ně výsledná síla o velikosti 40 N směrem dolů. Jaký je objem tohoto tělesa?

2.340 Zlatý prsten je vyvážen na vzduchu závažím 1 g, ve vodě závažím 0,92 g. Je zhotoven z čistého zlata? Hustota zlata je $19\,300 \text{ kg} \times \text{m}^{-3}$.

2.343 Jak velká část V' celkového objemu V ledovce zůstává skryta pod mořskou hladinou? Hustota ledu je $920 \text{ kg} \times \text{m}^{-3}$, hustota mořské vody $1\,030 \text{ kg} \times \text{m}^{-3}$.

2.344 Jakou nejmenší tloušťku musí mít ledová kra o obsahu plochy 4 m^2 , která právě unese těleso o hmotnosti 96 kg? Kra má tvar ploché desky. Hustota ledu je $920 \text{ kg} \times \text{m}^{-3}$.

HYDRODYNAMIKA 1

2.351 Potrubím o obsahu kolmého řezu 30 cm^2 protéká kapalina rychlostí $0,5 \text{ m} \times \text{s}^{-1}$. Určete a) objemový průtok kapaliny, b) objem kapaliny, která proteče průřezem potrubí za 1 minutu.

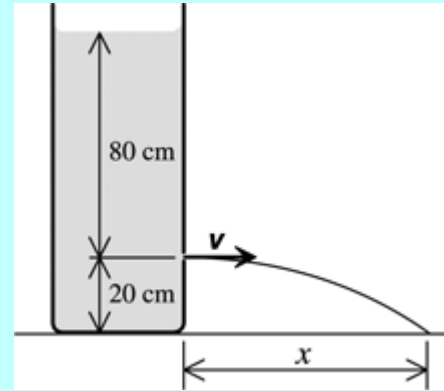
2.353 Obsah kolmého řezu trubice se zužuje ze 120 cm^2 na 20 cm^2 . Širší částí trubice protéká voda rychlostí $0,5 \text{ m} \times \text{s}^{-1}$. Jak velkou rychlostí proudí voda zúženou částí trubice?

2.357 Obsah plochy průřezu vodorovného potrubí se zužuje z 50 cm^2 na 15 cm^2 . V širší části potrubí je rychlost protékající vody $3 \text{ m} \times \text{s}^{-1}$ a tlak 85 kPa . Jak velkou rychlostí a při jakém tlaku proudí voda v užší části potrubí?

2.360 Jak velkou rychlostí vytéká voda otvorem z válcové nádoby, který je v hloubce a) 20 cm , b) 80 cm pod hladinou?

HYDRODYNAMIKA 2

2.362 Z otvoru ve stěně nádoby tryská voda. Určete a) rychlost v vody proudící otvorem, b) vzdálenost x , do které voda na podlaze dostříkne.

2.363 Do otevřené válcové nádoby přitéká plynule voda tak, že za 1 s přiteče 0,5 litru vody. Ve dnu nádoby je otvor o obsahu průřezu 2 cm^2 . V jaké výšce se ustálí voda v nádobě?

2.364 Jak velkou odporovou sílu přemáhá motor automobilu při rychlosti $90 \text{ km} \times \text{h}^{-1}$? Součinitel odporu je 0,3, čelní průřez vozidla 2 m^2 a hustota vzduchu $1,3 \text{ kg} \times \text{m}^{-3}$.